

úgy juthat a kielégüléshez, hogy a tárgy maga hajtja végre magában a negációt; s a tárgynak magánvalósága szerint végre kell hajtania önmagának azt a negációját, mert *magánvalósága szerint* a negatív, s a más számára annak kell lennie, ami. Mivel a tárgy magánvalósága szerint negáció s ebben egyúttal önálló, azért tudat. Az étellel kapcsolatban, amely a vágy tárgya, a *negáció* vagy *egy másban* van, nevezetesen a vágyban, vagy *meghatározottság* egy más közömbös alakkal szemben, vagy mint *szervetlen általános természet*e mutatkozik. Ez az általános önálló természet azonban, amelyben a negáció abszolút, a nem mint olyan, vagyis mint *öntudat*. Az *öntudat csak egy másik öntudatban találja meg kielégülését*.

Az öntudat fogalma csak ebben a három mozzanatban válik teljessé: *a)* a tiszta megkülönböztetlen én az öntudat első közvetlen tárgya. *b)* Ez a közvetlenség azonban maga abszolút közvetítés; csak mint az önálló tárgy megszüntetése van, vagyis vágy. A vágy kielégülése az öntudatnak önmagára irányuló reflexiója ugyan vagyis az igazsággá lett bizonyosság. *c)* De e bizonyosság igazsága inkább a kettős reflexió, az öntudat megkettőződése. Olyan tárgy a tudat számára, amely önmagában tételezi másletét, vagy a különbséget mint semmist, s ebben önálló. A megkülönböztetett, csak *élő* alak magának az életnek folyamatában megszünteti ugyan önállóságát is, de különbségével megszűnik az lenni, ami; az öntudat tárgya azonban éppoly önálló önmagának e negativitásában; s így önmagában nem (Gattung), általános folyamatosság elkülönülésének sajátosságában; élő öntudat.

Öntudat egy öntudat számára. Csak ezáltal van valóban; mert csak ebben jön létre számára önmagának egysége másletében; az *én*, amely fogalmának tárgya, valójában nem *tárgy*; a vágy tárgya azonban csak azért *önálló*, mert az általános, elpusztíthatatlan szubsztancia, a folyamatos önmagával azonos lényeg. Ha egy öntudat a tárgy, akkor ez éppúgy én, mint tárgy. — Ezzel előtünk van már a *szellem* fogalma. A tudat további fejleménye az a tapasztalat, mi a szellem, ez az abszolút szubsztancia, amely ellentétének, — tudniillik különböző magáért-való tudatoknak — tökéletes szabadságában és önállóságában ezek egységét alkotja: *én*, amely *mi*, és *mi*, amely *én*. A tudatnak csak az öntudatban mint a szellem fogalmában van a fordulópontja, amelyen az érzéki evilág színes látszatából és az érzékfeletti másvilág üres éjszakájából belép a jelen szellemi nappalába.

1. Az öntudat önállósága és önállótlanága; uralom és szolgaság

Az öntudat *magán- és magáért-való*, mert és azáltal, hogy egy másik magán- és magáért-való számára van; azaz csak azáltal van, hogy elismerik. Ennek az ő megkettőződésében való egységének, az öntudatban realizálódó végtelenségnek a fogalma sokoldalú és sokértelmű összekapcsolódás, úgyhogy mozzanatait egyrészt pontosan meg kell különböztetni, másrészt ebben a megkülönböztetésben egyúttal nem különbözöknek, vagyis mindig ellentétes jelentésükben is kell venni és megérteni. A megkülönböztetettnek kétértelműsége az öntudatnak abban a lényegében rejlik, hogy *végtelen*, vagyis közvetlenül ellentéte annak a *meghatározottságnak*, amelyben tételezve van. Ha elemezzük ennek a szellemi egységnek a maga megkettőződésében adódó fogalmát, akkor meglátjuk az *elismerés* folyamatát.

Az öntudat számára van egy másik öntudat; *önmagán kívül* jutott. Ennek kettős jelentése van. *Először*, elvesztette önmagát, mert mint *más* lény találja magát; *másodszor*, ezzel megszüntette a másikat, mert a másikat nem is látja lénynek, hanem *önmagát* látja a *másikban*.

Meg kell szüntetnie ezt az *ő másletét*; megszüntetése ez az első kétértelműségnek s ezért maga egy második kétértelműség; *először*, arra kell irányulnia, hogy megszüntesse a *másik* önálló lényt, hogy ezáltal megbizonyosodjék *magáról* mint lényről; *másodszor* ezzel arra irányul, hogy *önmagát* szüntesse meg, mert ez a másik ő maga.

Kétértelmű másletének ez a kétértelmű megszüntetése éppígy kétértelmű visszatérés *önmagába*; mert *először* a megszüntetés által visszakapja önmagát, mivel ismét magával azonos lesz az ő másletének megszüntetése által; *másodszor* pedig a másik öntudatot éppígy ismét visszadja a másik öntudatnak, mert a másikban tudja magát, megszünteti ezt az ő létét a másikban, tehát ismét szabadon bocsátja a másikat.

Az öntudatnak ezt a mozgását egy másik öntudatra való vonatkozásban azonban úgy képzelték, mint az *egyiknek cselekvését*; de az egyik e cselekvésének magának is az a kettős jelentése van, hogy éppígy az *ő cselekvése*, mint egy *másiknak a cselekvése*; mert a másik éppolyan önálló, magába zárt, s nincs benne semmi olyan, ami nem önmaga által volna. Az első nem úgy látja maga előtt a tárgyat, ahogyan ez elsősorban csak a vágy számára van, hanem magáért-való önálló tárgy van előtte, amely felett ezért nincs hatalma, hogy tegyen valamit saját érdekében, ha a tárgy magánvalósága szerint nem teszi azt, amit az első tesz rajta. A mozgás tehát teljességgel a két tudatnak kettős mozgása. Mindegyik azt látja, hogy

a *másik* ugyanazt teszi, amit *ő* tesz: mindegyik maga is megteszi azt, amit a másiktól követel, s ezért azt is, amit tesz, csak azért teszi, mert a másik ugyanazt teszi; az egyoldalú cselekvés hasztalan volna, mert az, aminek történnie kell, csak mind a kettő által jöhet létre.

A cselekvés tehát nemcsak azért kétértelmű, mert éppúgy *önmagának*, mint a *másiknak* szóló cselekvés, hanem azért is, mert elválaszthatlanul éppúgy az *egyiknek*, mint a *másiknak* a cselekvése.

Ebben a mozgásban annak a folyamatnak a megismétlődését látjuk, amely mint az erők játéka mutatkozott meg, de most a tudatban megy végbe. Ami abban számunkra való volt, az itt maguk a szélső fogalmak számára van. A középfogalom az öntudat, amely a szélső fogalmakra bomlik szét; s minden szélső fogalom az *ő* meghatározottságának ez a kicserélése, s teljes átmenet az ellenkezőbe. Mint tudat azonban *önmagán kívül* jut ugyan; ámde magán-kívül-való-létében egyúttal megmarad magában, *magáért-való*, s önmagán-kívül-valósága a tudat *számára-való*. Számára-való, hogy közvetlenül más tudat *is, nem is*; s éppígy, hogy ez a más csak azért magáért-való, mert mint magáért-való megszűnik és csak a másiknak magáért-való-létében magáért-való. Mindegyik a közép-fogalom a másik számára, amely által mindegyik magát önmagával közvetíti és kapcsolja össze, s mindegyik magának és a másiknak közvetlen, magáért-való lény, amely egyúttal csak *ő* közvetítés által így magáért-való. *Elismerik* önmagukat, *egymást kölcsönösen elismerve*.

Az elismerésnek, az öntudat a maga egységében való megkettőződésének ezt a tiszta fogalmát kell most megvizsgálni, hogyan jelenik meg folyamata az öntudat számára. Megmutatja majd először is a kettő *nem-azonosságának* oldalát vagy a közép-fogalom átcsapását a szélső fogalmakba, amelyek mint szélső fogalmak egymással ellentétesek, s az egyik csak elismert, a másik csak elismerő.

Az öntudat mindenekelőtt egyszerű magáért-való-lét, önmagával azonos minden *másnak magából* való kizárása által; lényege és abszolút tárgya neki az *én*; s ebben a *közvetlenségben*, vagyis magáért-valóságának ebben a *létében egyedi dolog*. Ami más az *ő* számára, lényegtelen, a negatív jellegével megjelölt tárgy. De a más is öntudat; egy egyén lép fel egy egyénnel szemben. Így *közvetlenül* fellépve, egymás számára vannak közös tárgyak módjára; *önálló* alakok, az *élet létében* elmerült tudatok — mert mint élet határozódott meg itt a léttel bíró tárgy — olyan tudatok, amelyek még nem hajtották végre *egymás számára* az abszolút absztrakciójának azt a mozgását, hogy megsemmisítsenek minden közvetlen létet és csak az önmagával azonos tudatnak tisztán negatív léte

legyenek; vagyis még nem mutatkoztak egymásnak mint tiszta *magáért-való-lét*, azaz mint *öntudatok*. Mindegyik bizonyos ugyan önmagában, de nem a másikban, s ezért saját magáról való bizonyossága még igazság nélkül való; mert igazsága csak az volna, hogy saját magáért-való-léte mint önálló tárgy, vagy, ami ugyanaz, a tárgy mint ez az önmagáról való tiszta bizonyossága mutatkozott volna neki. Ez azonban az elismerés fogalma szerint csak úgy lehetséges, hogy ahogyan a másik van az *ő* számára, úgy van *ő* a másik számára; mindegyik önmagában saját cselekvése által, és ismét a másiknak a cselekvése által, hajtja végre a magáért-való-létnek ezt a tiszta absztrakcióját.

Önmagának mint az öntudat tiszta absztrakciójának *kifejtése* pedig abban áll, hogy az öntudat mint tárgyi módjának tiszta negációja mutatkozik, vagyis azt mutatja, hogy nincs meghatározott *létezéshez* kötve, nincs egyáltalán a létezésnek általános egyediségéhez, nincs az élethez kötve. Ez a kifejtés *kettős* cselekvést foglal magában: a másiknak cselekvését és az önmaga által végrehajtott cselekvést. Amennyiben a *másiknak* a cselekvése, mindegyik így a másiknak a halálára törekszik. De megvan ebben a másik is, az *önmaga által* végrehajtott *cselekvés*; mert amaz magában foglalja saját életének kockáztatását. A két öntudat viszonya tehát úgy határozódik meg, hogy önmagukat és egymást az életre halálra menő harc által *igazolják*. — Vállalniok kell *ő* harcot, hogy az önmagukról való bizonyosságot, hogy *magáért-valók*, igazsággá emeljék mind a másikban, mind önmagukban. S egyedül az élet kockáztatása igazolja a szabadságot, egyedül az igazolja, hogy az öntudat lényege nem a pusztá *lét*, nem fellépésének *közvetlen* módja, nem elmerültsége az élet gazdagságában, — hanem az, hogy nincs benne semmi, ami számára eltűnő mozzanat ne volna, hogy tiszta *magáért-való-lét* csupán. Azt az egyént, aki nem kockáztatta életét, lehet ugyan *személynek* elismerni; de nem érte el ennek az elismertségnek mint önálló öntudatnak igazságát. Éppúgy mindegyiknek a másiknak a halálára kell törekednie, amint kockáztatja saját életét; mert a másikat nem tartja többre önmagánál; saját lényeg jelenik meg a másikban, önmagán kívül van; meg kell szüntetnie önmagán-kívül-való-létét; a másik sokféleképpen elfogódott és léttel bíró tudat; másletét mint tiszta magáért-való-létet vagy mint abszolút negációt kell szemlélnie.

Ámde ez a halál által való igazolás megszünteti mind a belőle folyó igazságot, mind pedig ezzel önmagának bizonyosságát általában; mert ahogyan az élet a tudat *természetes* pozíciója, az önállóság az abszolút negativitás nélkül, úgy a halál a tudat *természetes* negációja, a negáció amaz önállóság nélkül, amely így az elis-

merésnek megkövetelt jelentése nélkül marad. A halál megadta ugyan azt a bizonyosságot, hogy mind a kettő kockáztatta életét s megvetette önmagában és a másikban; de nem azok számára, akik megállották ezt a harcot. Megszüntetik az ebbe az idegen lényegiségbe, e természetes létezésbe, helyezett tudatukat, vagyis megszüntetik magukat, s megszűnnek mint *szélső fogalmak* amelyek magáért-valók akarnak lenni. De ezzel eltűnik a változás játéka az a lényeges mozzanat, hogy ellentétes meghatározottságú szélső fogalmakra bomlanak szét; s a középfogalom halott egységgé omlik össze, amely halott, pusztán létező, nem ellentétes végletekre bomlott szét; s a kettő nem adja és nem fogadja egymást vissza kölcsönösen egymástól a tudat által; hanem csak közömbösen hagyják egymást, mint dolgokat, szabadon. Tették az absztrakt negáció, nem annak a tudatnak negációja, amely olyképpen *szüntet meg*, hogy *megőrzi és fenntartja* a megszüntetettet, s ezzel ez túléli megszűnését.

Ebben a tapasztalatban úgy érzi az öntudat, hogy neki az élet olyan lényeges, mint a tiszta öntudat. A közvetlen öntudatban az egyszerű én az abszolút tárgy, amely azonban számunkra vagy magánvalósága szerint az abszolút közvetítés és amelynek lényeges mozzanata a fennálló önállóság. Amaz egyszerű egység felbomlása az első tapasztalat eredménye; általa tiszta öntudat és olyan tudat van tételezve, amely nem tisztán magáért-valósága szerint van, hanem egy más számára, azaz mint *léttel bíró* tudat vagy tudat a *dologiság* alakjában. Mind a két mozzanat lényeges; — mivel először is nem-azonosak és ellentétesek és egységükre irányuló reflexiójuk még nem adódott, azért a tudat két ellentétes alakjaként vannak. Az egyik az *önálló tudat*, amelynek lényege a magáért-való-lét, a másik az *önállótlan tudat*, amelynek lényege az élet vagy a más számára való lét; amaz az *úr*, emez a *szolga*.

Az *úr* a *magáért-való* tudat; de már nemcsak ennek fogalma, hanem olyan magáért-való tudat, amely egy *másik* tudat által van magával közvetítve, nevezetesen olyan tudat által, amelynek lényegéhez tartozik, hogy *önálló léttel* vagyis a *dologisággal* általában van összekapcsolva. Az *úr* erre a két mozzanatra vonatkozik: egy *dologra* mint olyanra, a vágy tárgyára, s arra a tudatra, amelynek lényege a *dologiság*; s mivel az *úr a)* mint az öntudat fogalma a *magáért-való-lét* közvetlen vonatkozása, de *b)* immár egyúttal mint közvetítés vagy olyan magáért-való-lét, amely csak egy más által magáért-való, azért *a)* közvetlenül vonatkozik mind a kettőre és *b)* közvetve mindegyikre a másik által. Az *úr közvetve az önálló lét által* vonatkozik a *szolgára*; mert épp ezen van tartva a *szolga*; ez az *ő* lánc, amelytől nem tudott elvonatkoztatni a harcban, s ezért

önállótlannak bizonyul, olyannak, hogy a *dologiságban* van az *önállósága*. Az *úr* azonban a hatalom a lét felett, mert bebizonyította a harcban, hogy a lét csak valami negatív az *ő* számára; mivel *ő* a hatalom a lét felett, ez a lét pedig a hatalom a másik felett, azért ebben a következtetésben maga alatt tartja ezt a másikat. Éppígy vonatkozik az *úr közvetve a szolgálta által a dologra*; a *szolga* mint öntudat általában szintén negatívan vonatkozik a *dologra* és megszünteti ezt; de a *dolog* egyúttal önálló az *ő* számára, s ezért negálása által nem készülhet el vele a megsemmisítésig, vagyis *feldolgozza* csupán. Az *úr*nak *jut* azonban e közvetítés által a *közvetlen* vonatkozás mint a *dolog tiszta negációja*, vagyis az *élvezet*; ami nem sikerült a *vágnak*, az neki sikerül, hogy elkészüljön vele és kielégüljön az élvezetben. A *vágnak* ez nem sikerült a *dolog önállósága* miatt; az *úr* azonban, aki a *szolgát* tölta a *dolog* és maga közé, ezáltal csak a *dolog önállótlanságával* kapcsolódik össze, s tisztán élvezi azt; az *önállóság* oldalát azonban átengedi a *szolgának*, aki azt *feldolgozza*.

Ebben a két mozzanatban tesz szert az *úr* elismertségre egy másik tudat által; mert ez mint lényegtelen tételeződik bennük, egyszer a *dolog feldolgozásában*, máskor egy meghatározott létezésről való függésben; egyikben sem lehet úrrá a léten és nem juthat el az abszolút negációig. Megvan tehát ebben az elismerésnek az a mozzanata, hogy a másik tudat megszűnik mint magáért-való-lét, s ezzel maga teszi azt, amit az első tesz ellene. Éppígy a másik mozzanat, hogy a második tudatnak ez a cselekvése az elsőnek saját cselekvése; mert amit a *szolga* tesz, tulajdonképp az *úr* tevése; az *úr* csak önmagáért van, ez az *ő* lényege; *ő* a tiszta negatív hatalom, amelynek a *dolog* semmi, s így a tiszta lényeges cselekvés ebben a viszonyban; a *szolga* ellenben nem tiszta, hanem lényegtelen cselekvés. De a tulajdonképpeni elismeréshez hiányzik az a mozzanat, hogy amit az *úr* a *szolga* ellen tesz, azt tegye önmaga ellen is, s amit a *szolga* maga ellen tesz, azt tegye a másik ellen is. Ezáltal egyoldalú és nem egyforma elismerés jött létre.

A lényegtelen tudat ebben az *úr* számára az a tárgy, amely az önmagáról való bizonyosságának *igazságát* alkotja. Kiténik azonban, hogy ez a tárgy nem felel meg fogalmának, hanem hogy abban, amiben az *úr* megvalósította magát, valami egészen más jött létre, s nem önálló tudat. Nem ez jutott neki, hanem inkább önállótlan tudat; nem bizonyos tehát *magáért-való-létében* mint az igazságban, hanem igazsága inkább a lényegtelen tudat s ennek lényegtelen cselekvése.

Az önálló tudat *igazsága* eszerint a *szolgai tudat*. Ez először úgy jelenik meg ugyan, hogy önmagán *kívül* van és nem az öntudat

igazsága. De ahogyan az uralom azt mutatta, hogy lényege megfordítottja annak, ami lenni akar, úgy bizonyára a szolgaság is megvalósulásában inkább annak ellentétévé lesz, ami közvetlenül; mint magába *visszaszorított* tudat magába száll majd és az igaz önállósággá változik át.

Csak azt láttuk, mi a szolgaság az uralomhoz viszonyítva. De a szolgaság öntudat, s most azt kell vizsgálnunk, hogy mi azután magán- és magáért-valósága szerint. Mindenekelőtt a szolgaság számára az úr a lényeg; tehát az *önálló magáért-való-tudat* a szolgaság *igazsága*, ez azonban *s z á m á r a* még nem *magánvaló*. Ámde a szolgaság csakugyan *önmagában foglalja* a tiszta negativitásnak és a *magáért-való-létnek* ezt az igazságát; mert *tapasztalta* magában ezt a lényegét. Ez a tudat ugyanis nem emiatt vagy amiatt, nem ezért vagy azért a pillanatért gyötrődött, hanem egész lényegéért: mert érezte a haláltól, az abszolút úrtól való félelmet. Belsőleg feloldódott ebben, teljességgel megreszketett önmagában, s minden, ami szilárd, megremegett benne. Ez a tiszta általános mozgás azonban, minden fennállásnak abszolút folyékonyvá válása az öntudat egyszerű lényege, az abszolút negativitás, a *tiszta magáért-való-lét*, amely így hozzátartozik ehhez a tudathoz. A tiszta magáért-való-létnek ez a mozzanata a *számára* is van, mert az úrban ez az *ő tárgya*. Ez a szolgai tudat továbbá nemcsak ez az általános feloldódás *általában*, hanem a *szolgálásban valóban* végrehajtja azt; megszünteti minden *egyes* mozzanatban ragaszkodását a természetes létezéshez, s munkájával megváltoztatja ezt.

Az abszolút hatalom érzése azonban egyáltalán és a szolgálat különös formájában a feloldódás csupán *magánvalósága szerint*, s noha az úr félelme a bölcsesség kezdete, mégis a tudat benne *önmaga számára* van, s nem a *magáért-való-lét*. A munka által azonban e szolgai tudat magára eszmél. Abban a mozzanatban, amely megfelel a vágnak az úr tudatában, úgy látszott ugyan, hogy a szolgáló tudatra esett a dologra való lényegtelen vonatkozás oldala, mert a dolog megtartja benne önállóságát. A vágy magának tartotta fenn a tárgy tiszta negálását s ezzel a zavartalan magáérzést. Ez a kielégülés azonban ezért maga eltűnés csupán, mert hiányzik neki a *tárgyi* oldal, vagyis a fennállás. A munka ellenben *gátolt vágy*, *feltartóztatott* eltűnés, vagyis *formálja* a dolgot. A negatív vonatkozás a tárgyra ennek *formájává* és valami *maradandóvá* lesz; mert épp a dolgozó számára a tárgynak önállósága van. Ez a *negatív* közép, vagyis a formáló *cselekvés* egyúttal *egyedisége* vagy tiszta *magáért-valósága* a tudatnak, amely most a munkában önmagán kívül a megmaradás elemébe lép; a dolgozó tudat tehát ezáltal az önálló létnek *mint önmagának* szemléletéhez jut.

A formálásnak azonban nemcsak az a pozitív jelentése van, hogy a szolgáló tudat benne mint tiszta *magáért-való-lét léttel bíróvá* lesz a maga számára; hanem negatív jelentése is van első mozzanatával, a félelemmel szemben. Mert a dolog formálásában saját negativitása, magáért-való-léte csak azáltal lesz tárgyává, hogy megszünteti az ellentétes, léttel bíró *formát*. De ez a tárgyi *negatív* elem épp az az idegen lényeg, amelytől reszketett. Most azonban elpusztítja ezt az idegen negatívát, *magát* mint olyant helyezi a megmaradás elemébe; s ezáltal *önmaga számára lesz, magáért-való-léttel-bíró*. Az úrban neki a magáért-való-lét *valami* más, vagyis csak *számára-való*; a félelemben a magáért-való-lét *ő benne* van; a formálásban a magáért-való-lét, mint a *sajátja*, számára-való lesz, s arra a tudatra jut, hogy *ő maga magán- és magáért-való*. A forma azáltal, hogy *tárggyiasul*, számára nem lesz valami mássá, mint ami *ő*; mert épp a forma az *ő* tiszta magáért-való-léte, amely benne igazságává lesz. Azáltal tehát, hogy újra megtalálta magát önmaga által, *saját értelmet* kap, — épp a munkában, amelyben úgy látszott, hogy csak *idegentől kapja értelmét*. — Ehhez a reflexióhoz mind a két mozzanat szükséges; a félelem és a szolgálat általában, valamint a formálás, s mind a kettő egyúttal általános módon. A szolgálat és az engedelmesség fegyelme nélkül a félelem megáll a formális elemnél s nem terjed ki a létezés ismert valóságára. A formálás nélkül a félelem belső és néma marad, s a tudat nem lesz önmaga számára való. Ha a tudat az első abszolút félelem nélkül formálja a dolgot, akkor csak hiú saját értelme van; mert formája vagy negativitása nem a negativitás *magánvalósága szerint*; s formálása ennél fogva nem adhatja meg neki önmagának mint a lényegnek tudatát. Ha nem állotta ki az abszolút félelmet, hanem csak némi aggodalmát érzett, akkor a negatív lényeg külsőséges maradt benne, szubsztanciáját nem hatotta át teljesen. Mivel nem ingott meg természetes tudatának egész tartalma, *magánvalósága szerint* még meghatározott léthez tartozik; az, hogy saját értelme van, *önfejűség* (der eigene Sinn ist *Eigensinn*), olyan szabadság, amely még a szolgaságon belül áll meg. Ahogyan a tiszta forma nem lehet lényegévé, éppúgy, ha a részletekre kiterjedőnek tekintjük, nem általános formálás, abszolút fogalom, hanem olyan ügyesség, amely csak egy és más, nem pedig az általános hatalmon és az egész tárgyi lényegen fejt ki erejét.